ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN [2663-0265](#) (print) ISSN [2663-0273](#) (online)

2020. Vol. 12. Issue 1.

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Анатолій Юрійович Парфіненко

Кандидат історичних наук, доцент,
Завідувач кафедри туристичного бізнесу
та країнознавства,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна

Anatoliy Parfinenko

PhD in Historical Science, Associate Professor,
Head of the Department of Travel Business
and Regional Studies,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
Svobody Sq., 6, Kharkiv, 61022,
Ukraine

E-mail: parfinenko@karazin.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5951-0230>

УДК 327:913(497-15)

БАЛКАНСЬКИЙ ВИМІР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В СВІТЛІ ГЕОСТРАТЕГІЙ КЛЮЧОВИХ МІЖНАРОДНИХ ГРАВЦІВ СХОДУ ТА ЗАХОДУ

Received 23 April 2020; revised 25 April 2020; accepted 16 May 2020

DOI: 10.15421/352026

Анотація

Розкрито основні виклики й загрози європейській безпеці та стабільності в Західних Балканах. В центрі уваги – висвітлення геостратегічних інтересів на Балканах основних міжнародних гравців Заходу та Сходу: ЄС, США, Росії, Туреччини, Китаю, країн Перської затоки. Досліджено стан політико-економічної взаємодії основних акторів світової політики з країнами Західних Балкан, вплив цих процесів на регіональну безпеку, політичні процеси та темпи євроатлантичної інтеграції. Робиться висновок, що центральна ось геополітичного протистояння на Балканах пролягає сьогодні між ЄС та НАТО, з одного боку, та Росією – з іншого. Стверджується, що на стан безпеки в регіоні в подальшому будуть впливати також глобальні чинники, серед яких: конфронтація Росії та Заходу, перегляд відносин між Америкою та Європою, посилення конкуренції між США та Китаєм, загострення міграційної кризи та ін.

Ключові слова: Західні Балкани, Європейська безпека, ЄС, США, Росія, Китай, Туреччина, країни Перської затоки.

The Balkan Dimension of European Security in the Light of Geostrategies of the Key International Players of The East and The West

Abstract

The major challenges and threats to European security and stability in the Western Balkans are revealed. Following the end of the “Yugoslav wars”, it was the EU that led to comprehensive reforms aimed at stabilizing the political and economic development of the Western Balkans. However, the sluggish process of reforming the political systems of the post-Yugoslav space, as well as a number of internal problems within the European community, slowed down further European integration processes. This made it possible to deepen the presence of other countries – China, Russia, Turkey, the Persian Gulf countries, whose growing influence was projected in the Balkans.

The focus is on the geo-strategic interests of international players from the West and the East in the Western Balkans (WB6), to which Albania, Montenegro, Serbia, Macedonia, Bosnia and Herzegovina and partially recognized Kosovo belong. The author has studied the state of political and economic interaction of the main actors of world politics with the countries of the Western Balkans, the impact of these processes on regional security, political processes and the pace of Euro-Atlantic integration.

The current activity of foreign political players in the region is said to be due to at least three factors. First, the growing transitional potential of the Western Balkans as the intersection point of transcontinental trade routes from East Asia to western Eurasia. Second, the geostrategic role of the Balkans as a middle zone for the supply of energy from Russia and Central Asia to Europe. Third, the region is a kind of enclave surrounded from all sides by EU Member States. This makes it an extremely attractive platform for promoting the economic, geopolitical and security interests of major international actors in other regions of Europe.

It has been concluded that the central axis of geopolitical confrontation in the Balkans today lies between the EU and NATO, on one side, and Russia, on the other. Other actors have their own interest in being able to enter the EU markets and actively participate in European politics. At the same time, their influence on Balkan affairs reinforces counter-European trends, strengthens autocratic political regimes, for which the experience of non-Western partners' political systems often seems more comprehensible and attractive. Security in the region will also be determined by global factors: the confrontation between Russia and the West, the re-examination of relations between the USA and Europe, increased competition between the USA and China, the escalation of the migration crisis, etc.

Key Words: *Western Balkans, European security, EU, USA, Russia, China, Turkey, Gulf countries.*

Балканское измерение европейской безопасности в свете геостратегий ключевых международных игроков Востока и Запада

Аннотация

Раскрыты основные вызовы и угрозы европейской безопасности и стабильности в Западных Балканах. В центре внимания – освещение геостратегических интересов на Балканах основных международных игроков Запада и Востока: ЕС, США, России, Турции, Китая, стран Персидского залива. Исследовано состояние политико-экономического взаимодействия основных акторов мировой политики со странами Западных Балкан, влияние этих процессов на региональную безопасность, политические процессы и темпы евроатлантической интеграции. Делается вывод, что центральная ось геополитического противостояния на Балканах проходит сегодня между ЕС и НАТО, с одной стороны, и Россией – с другой. Утверждается, что на состояние безопасности в регионе в дальнейшем будут влиять также глобальные факторы, среди которых: конфронтация России и Запада, пересмотр отношений между Америкой и Европой, усиление конкуренции между США и Китаем, обострение миграционного кризиса и др.

Ключевые слова: *Западные Балканы, Европейская безопасность, ЕС, США, Россия, Китай, Турция, страны Персидского залива.*

Постановка проблеми.

Балкани мають стратегічне значення для європейської безпеки. Перебування регіону в центрі умовного трикутника: Європа – Близький Схід – Північна Африка, перетворює півострів на своєрідний «Хартленд», контроль над яким має неабияке геостратегічне значення.

По закінченні «югославських війн» основою безпекової стратегії стабілізації регіону стала європейська та євроатлантична інтеграція. Протягом 1990-х – на початку 2000-х рр. чи не єдиними геополітичними гравцями на «шахівниці» Балкан стали США та ЄС або так званий «колективний» Захід. Однак із закінчення «епохи однополярності» Західні Балкани знов опинилися у центрі суперництва основних учасників світової політики, викликаного загостренням відносин між Росією та Заходом, прагненням Туреччини відновити свій вплив у регіоні, економічною експансією Китаю, активністю країн Перської затоки. Анексія Криму Росією та підтриманий Москвою конфлікт на Сході України, а також сирійська

кампанія Кремля стали викликом для міжнародного порядку та «спусковим курком» для чергового етапу геополітичного протистояння на Балканах, де латентні конфлікти почали набувати нових форм в контексті нових глобальних викликів.

Нинішня активна зацікавленість міжнародних гравців у регіональних процесах, що відбуваються на Балканах, безпосередньо впливає на стабільність регіону та загрожує європейській безпеці в цілому, тому потребує з'ясування впливу зазначених акторів на основні параметри розвитку країн регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В Україні дослідження політичних процесів у Західних Балкан відбувається здебільшого в контексті посткомуністичної трансформації та інтеграції регіону у європейські та євроатлантичні структури. До числа зазначеного кола наукових розвідок варто віднести праці О.Бірюкової, О.Брусиловської, М.Миронової, О.Чумаченко, О.Хрящевської. Інтереси великих геополітичних гравців у регіоні також

поставали в центрі уваги вітчизняних науковців, приміром, у дисертаційному дослідженні Майстренко Ю.І. У ґрунтовному дослідженні Ю.Козловської розкрита політика США щодо Західних Балкан. Особливості впливу Росії на країни регіону відображені в аналітичній записці О.Снігир.

Зважаючи на те, що Балканський півострів традиційно перебув в колі стратегічних інтересів Росії, зазначена проблематика знайшла відображення у роботах російських науковців. Зокрема, сучасний стан загострення геополітичної конкуренції в регіоні представлений публікаціями К.Гуськової, К. Пономаревої, К. Г. Ентіної та ін. Серед відомих західних дослідників, які займаються даною темою, варто назвати публікації D.Bechev, F.Bieber, J.Dzankic, F.Feyerabend, L.Hänsel, D.Pavlicevic, Z.Petrovic, N.Tzifakis та ін. На особливу увагу заслуговує нещодавня колективна монографія «Західні Балкани у світі: зв'язки і відносини з незахідними країнами» [32]. Не зважаючи на це, стрімка динаміка зовнішньополітичних процесів і впливів, що відбуваються навколо Балкан, відображають нові тенденції у світовій політиці, які потребують додаткового вивчення для розуміння перспектив міжнародної стабільності в Європі.

Мета статті.

У межах пропонованої публікації пропонується з'ясувати основні вектори політико-економічної взаємодії ключових зовнішніх гравців Заходу та Сходу з країнами Західних Балкан, визначити їх геостратегічні інтереси та вплив на процеси євроатлантичної інтеграції та стабільність в регіоні.

Виклад основного матеріалу.

1. *Європейський Союз.* Після завершення серії військових конфліктів на постюгославському політичному просторі основним провідником забезпечення демократичного транзиту країн Західних Балкан став ЄС, який через низку програм підтримки відкрив шлях до відновлення економіки та інтеграції в європейську спільноту.

Більш успішними в плані євроінтеграції виявилися Словенія та Угорщина (2004), Болгарія та Румунія (2007), Хорватія (2013). Інші країни – Албанія, Боснія і Герцеговина,

Північна Македонія, Сербія, Чорногорія, а також часткове визнане Косово перебувають на стадії подальшої модернізації політико-економічних систем та різних стадіях набуття членства. Вони мають низку невирішених територіальних проблем та відчувають етнічну напругу, яка в кожній країні має свої прояви. Однак не тільки гальмування реформ з боку країн-претендентів, а й внутрішні проблеми ЄС, серед яких – популізм та євроскептицизм, формування валютного союзу, подолання міграційної кризи і, зрештою, Brexit, стали для багатьох підставою для тверджень про «втомленість від розширення». А у 2014 р. голова Єврокомісії Ж.-К.Юнкер на початку своєї каденції офіційно заявив про те, що найближчі п'ять років розширення ЄС не передбачається [18]. Зазначені події завдали шкоди репутації ЄС на Балканах і стали для дослідників основою для висновків про те, що «підхід ЄС до регіону викликає дружню байдужість» [20, р.5], а самі Балкани перетворилися на «напівзабутий регіон» [10, с.74].

Активізація позарегіональних міжнародних гравців на Балканах, разом з іншими викликами міжнародній безпеці, вплинули на швидкий перегляд європейської політики стосовно країн регіону в 2017-2018 рр., коли дискурс про перспективи інтеграції було поновлено. Нову стратегію Європейської Комісії щодо Західних Балкан було представлено 6 лютого 2018 р. В документі перспективи членства регіону в ЄС було віднесено до числа власних політико-економічних інтересів Союзу та названо «геостратегічною інвестицією» у об'єднану Європу [12]. Одним з ключових пріоритетів стратегії стала можливість вступу в ЄС Сербії та Чорногорії вже до 2025 р., що, вочевидь, мало надати стимулу для впровадження демократичних перетворень в інших країнах. Як у самій стратегії, так і у додатку до неї, чітко відображені наміри ЄС включити регіон у зовнішньополітичні, безпекові, економічні та транзитні зв'язки і процеси, забезпечити культурно-цивілізаційну єдність.

Прискорення курсу на євроінтеграцію Балкан викликало неабиякі протиріччя у німецько-французькому тандемі. «Каменем спотикання» стали умови та терміни початку

переговорів про приєднання до Євросоюзу Албанії та Північної Македонії [26]. Дане питання було заблоковано Францією, Нідерландами та Данією, викликало негативні оцінки багатьох західних політиків і спричинило навіть відставку македонського уряду за невиконання передвиборчих обіцянок з реалізації євроінтеграційного курсу. Втім, для Македонії це не відкинуло іншої стратегічної мети – членства країни в НАТО, що стало можливим вже у березні 2020 р. за всебічної підтримки США [25]. Зрештою, у тому ж місяці було досягнуто згоди й щодо початку переговорів про вступ Албанії та Північної Македонії до ЄС. Компромісним рішенням у даному питанні став перегляд Єврокомісією правил процесу розширення Союзу, на чому наполягав президент Е. Макрон [33]. Зокрема, ЄС отримав право заморожувати переговори і перезапускати їх за окремими напрямками. Попри це, тема початку переговорів з Албанією та Північною Македонією не знайшла відображення у декларації Загребського саміту ЄС – Західні Балкани (6 травня 2020 р.). Хоча лідери ЄС і висловили однозначну підтримку європейській перспективі балканських країн [34].

Водночас, дана ситуація стала відображенням більш широкого дискурсу, який не знаходить відображення на офіційному рівні й пов'язаний із побоюванням «християнського» Євросоюзу вступати в альянс з країнами зі значним мусульманським населенням. Очевидно, що на тлі міграційної кризи 2015 р., коли Європу заповнили вихідці зі здебільшого ісламських країн Азії та Африки, перспективи вступу до ЄС Албанії, так само як і Косово та Боснії і Герцеговини, де переважає мусульманське населення, плекають небезпідставні страхи з приводу трансформації культурно-цивілізаційної ідентичності Європи. Те саме стосується Північної Македонії, де понад 25% населення становлять етнічні албанці, а албанська мова з 15 січня 2019 р. є другою офіційною в країні [23].

Попри перешкоди та уповільнення інтеграції Західних Балкан в ЄС, регіон щільно пов'язаний з європейськими та євроатлантичними структурами. Так, більшість балканських країн вже є членами НАТО: Болгарія

(2004), Албанія (2009), Угорщина (1999), Хорватія (2009), Словенія (2004), Румунія (2004), Чорногорія (2017), Північна Македонія (2020). Частка ЄС в структурі зовнішньо-торгівельних зв'язків країн регіону становить 73% [20], а громадяни усіх країн, окрім Косово, користуються безвізовим режимом.

Сполучені Штати. Першочерговим приводом для стурбованості США щодо безпеки в Західних Балканах стала окупація українського Криму, збільшення присутності Москви в регіоні, загострення протистояння Росії та Заходу. В аналітичній доповіді «Оцінка загрози життєвим інтересам США: Росія», чітко зазначено, що інтереси Росії на Західних Балканах «суперечать» прагненню США та ЄС встановити тісні зв'язки між регіоном та трансатлантичною спільнотою. Для недопущення інтеграції Росія «роздмухувала існуючу етнічну, історичну, та релігійну напругу», прагнула посіяти нестабільність та недовіру до західних інститутів [14]. Кремль небезпідставно звинувачувалася у постачанні озброєння Сербії, спробі державного перевороту напередодні вступу Чорногорії до НАТО, підживленні народного невдоволення у Македонії [16] та ін.

Ключові пріоритети США з підтримки безпеки на Балканах були сформульовані у стратегії Атлантичної ради «Балкани, вперед: нова американська стратегія для регіону» [24], презентованій у 2017 р. Головні меседжі – збільшення американської військової присутності на Балканах, «історичне зближення» між США та Сербією, а також повернення репутації «чесного брокера», що слід розуміти як активізацію посередницької ролі Вашингтону у врегулюванні регіональних проблем. Включаючи, питання міжнародного визнання Косово, що перешкоджає європейській інтеграції регіону [24]. Для реалізації цих пріоритетів з боку Держдепартаменту та Білого дому у 2019 р. були призначені спеціальні представники, відповідальні за стабільність та інтеграцію регіону в західні інститути, якими стали М. Палмер та Р. Гренелл [27]. До обов'язків останнього було віднесено нормалізацію відносин між Сербією і Косово, якої не зміг досягти ЄС.

Прагнення США наростити свою присутність в Західних Балканах знайшло безпосереднє втілення у підтримці атлантичного курсу Чорногорії та Північної Македонії, яка зовсім нещодавно стала 30-м членом Альянсу. У цьому ж контексті слід розглядати і відкриття у 2019 р. повітряної бази НАТО в албанському місті Кучова, що сприяло укріпленню безпеки в регіоні [7].

Росія ніколи не приховувала свої геополітичні інтереси на Балканах, визначаючи їх сферою своїх стратегічних пріоритетів. На початку XXI ст. до традиційної для Росії проблеми контролю над чорноморськими протоками додалися забезпечення присутності флоту на Адріатичному і Середземному морях, а також проблема контролю за маршрутами транспортування енергоресурсів у країни Центрально-Східної та Західної Європи.

Стратегічна присутність Росії в регіоні зумовлена дією принаймні трьох чинників.

1. На дипломатичному рівні. Здатність виступати регулятором міжнародного порядку через участь у Раді Безпеки ООН, де Росія неодноразово застосовувала право вето під час голосування питання щодо незалежності Косово. Це стало наріжним каменем позиції Сербії щодо Косово і зумовило неабияку популярність Росії як захисниці сербського населення.

2. Культурно-історичні зв'язки з багатьма народами Південно-Східної Європи. Росія активно використовує культурну спадщину, прагнучи оживити історичну роль Російської імперії як захисниці південних слов'ян від утисків Османської імперії. Сьогодні Москва також «захищає» слов'янські народи від Заходу для чого звертається до актуалізації дискурсу слов'янської єдності і православної культури [17].

Росія опосередковано впливає на політичне життя Боснії і Герцеговини, що стає можливим завдяки співпраці з Республікою Сербською, яка населена боснійськими сербами і є однією з субнаціональних структур у державі. Колишній президент республіки – М.Додік, а нині член Президії (співпрезидент) Боснії і Герцеговини від Республіки Сербської (РС) з 2017 р. перебуває під американськими санкці-

ями через те, що виступає за референдум про незалежність регіону. Він відомий антинатовською позицією і підтримує щільні контакти з Кремлем. Анексія Криму тільки підживила сепаратистську риторику М.Додіка [14], а його неодноразові заяви про «російський Крим» стали приводом для відповідної ноти протесту з боку українського МЗС [9].

3. Економічний вплив. Росія – основний експортер енергоресурсів в регіон, важливий торговельний партнер та інвестор. Газопровід «Турецький потік», який мав на меті виключити транзитний потенціал України, значно посилює геоекономічний вплив Кремля в регіоні. З початку 2020 р. Росія вже почала постачання блакитного палива в Болгарію, Грецію та Північну Македонію. Попри те, що Росія не відіграє помітної ролі в економічному розвитку Західних Балкан, її активи зосереджені у стратегічно важливих галузях господарювання. Зокрема, на частку Росії у 2018 р. припадало тільки 6,6% прямих іноземних інвестицій. В структурі зовнішньої торгівлі регіону частка експорту з Росії у зазначений період дорівнювала 3,9%, а частка імпорту 5,3% [20].

Доволі відчутною є економічна присутність Росії в Чорногорії. Будванська Рив'єра стала центром тяжіння не тільки мільйонів російських туристів, а й значних інвестицій в житлову і готельну нерухомість, ресторанний та ігровий бізнес [14]. Однак, відносини між країнами значно погіршилися після анексії Криму й запровадження Чорногорією санкцій проти Москви.

4. Військово-технічне співробітництво. Ключовим партнером Росії на Західних Балканах завжди була Сербія. Не зважаючи на те, що президент А. Вучіч неодноразово підкреслював про підтримку Белградом військового нейтралітету [30], між країнами розвивається стратегічне партнерство, що також включає співробітництво у сфері оборони й безпеки [4]. Тому наслідуючи традиції позаблоковості, Сербія активно співпрацює як з НАТО, так і з очолюваним Москвою блоком ОДКБ, у якому набула статусу спостерігача з 2013 р. Разом з тим, нарощування російсько-сербської військової співпраці неодноразово ставало приводом для критики з боку європейських країн

[19]. Так, ще у 2016 р. Москва зобов'язалась передати Белграду шість винищувачів МіГ-29, 30 танків Т-72С, 30 бойових розвідувальних машин БРДМ-2. А у 2019 р. Міністерство оборони Росії для проведення спільних навчань «Слов'янський щит» направило до Сербії ракетні системи протиповітряної оборони С-400 і Панцир-С [19]. Одна з таких систем – «Панцир-С1», попри загрозу санкцій США, була придбана Сербією і поставлена до країни вже на початку 2020 р.

Туреччина. Протягом століть Балкани перебували під владою Османської імперії, тому якщо Росія позиціонує себе в якості історичного захисника слов'ян, то Туреччина традиційно підкреслювала свою роль захисника мусульманських народів. У цьому сенсі сферами впливу Анкари є, як правило, Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, а також мусульманські спільноти в інших країнах. Водночас, зв'язки Анкари активно розвиваються з усіма державами регіону. Без поділу їх, на відміну від ЄС, на «більш демократичні та успішні» та «менш демократичні та успішні», що на тлі чергової хвилі «автократизації» політичних режимів Балкан [22], є привабливою платформою для співпраці. Так само, на відміну від Росії, Туреччина не виступає проти євроатлантичних прагнень країн регіону.

У постбіполярний період балканська політика Анкари набула усталених форм під керівництвом колишнього міністра закордонних справ (2009-2014), а також прем'єр-міністра (2014-2016) Туреччини – Ахмета Давутоглу, який наполягав на необхідності «відновлення» Туреччиною «золотої ери своєї присутності на Балканах» [11, с. 33]. Для цього Анкара мала неабиякий потенціал. Достатньо зазначити, що у нинішній Туреччині за різними оцінками мешкає близько 10 млн. турків балканського походження і від 4 до 10 млн. осіб з балканських країн [8]. Але Балкани цікавлять Туреччину не тільки з культурної або політико-економічної точки зору, а, передусім, з геостратегічної. Саме Балкани є тим географічним «коридором», який забезпечує зв'язок держави з іншою Європою. Можливо, найбільш показово це проявилось у здатності Анкари «контролювати» міграційні потоки і

поставило під загрозу як балканські країни, так і ЄС.

Економічна активність Туреччини зосереджена в торгівлі, банківській справі, будівництві, телекомунікаціях і транспортній інфраструктурі. Серед найбільших проектів – аеропорти Приштини, Скоп'є, Охриду і Загребу.

Неабияке значення Анкара приділяє «м'якій силі», що здійснюється завдяки реалізації низки культурно-релігійних та освітніх проектів, відновленню османської спадщини та ісламу в регіоні. Відповідне збільшення ролі Туреччини на Балканах, що відбувалося протягом останніх десятиліть, стало приводом для сприйняття Анкари як «конкурента Заходу на Балканах, задуми якого є не завжди зрозумілими» [20], а зовнішньополітичний курс отримав характеристику «неосманізму» [15].

На тлі погіршення відносин між Р. Ердоганом та Заходом, Туреччина розширила свою присутність і у не мусульманських країнах Балкан, ключовою з яких стала Сербія. Активність Туреччини у не ісламських країнах стає більш зрозумілою, якщо зважити на їхній перспективний вступ до ЄС, що збільшить можливість Анкари впливати на «нових» європейських турків. Раніше європейські лідери вже висловлювали необхідність упередити спроби Р. Ердогана впливати на значну діаспору турок, які мешкають у країнах ЄС [31]. Разом з тим, виникає питання чи витримає «перевірку на міцність» стратегічний прагматизм Анкари на Балканах. Адже будь-яке загострення ситуації в регіоні неминуче викличе однозначну позицію Туреччини і розвінчає образ неупередженого посередника, якій надає перевагу балканським мусульманам. Очевидно також і те, що за такого сценарію це послугує каталізатором подальшої напруги у російсько-турецьких відносинах.

Китай. З історичної точки зору Китай, на відміну від Туреччини та Росії, не відіграв помітної ролі в житті Балкан. Ситуація почала стрімко змінюватися з початком реалізації глобальної ініціативи Пекіна «Один пояс – один шлях», що передбачає створення транскордонної транспортно-логістичної мережі, спрямованої на прискорення доставки китай-

ських товарів у країни Західної Європи.

Цілком очевидно, що стратегічний інтерес Пекіну полягає не тільки у полегшенні транспортування товарів на ринки Європи. Виступаючи сьогодні найбільшим інвестором на Західних Балканах, Китай розраховує на очікуване включення країн регіону до Євросоюзу, що створить сприятливі умови для виходу китайських компаній на ринки ЄС. Для координації інвестиційними потоками в країнах Центральної та Південно-Східної Європи Піднебесною у 2012 р. було розроблено стратегічну ініціативу співробітництва «16 + 1» (16 європейських держав – з одного боку, і Пекін – з іншого). Протягом 2007-2017 рр. обсяг інвестицій Китаю у зазначений регіон сягнув 12 млрд. дол. США. Причому третину зазначеної суми було інвестовано у Сербію, яка стала ключовим партнером китайців у регіоні [2].

Розглядаючи Балкани як «вікно в Європу», Китай зосередив свої зусилля на покращенні транспортного сполучення. Початком китайської «експансії» в регіоні став грецький порт Пірей, який після капіталовкладень у понад 1 млрд. перейшов у довготривалу концесію. Опорними пунктами входу Китаю в регіон стануть також порти у Салоніках та чорногорському місті Бар. За фінансової підтримки Пекіну розпочато будівництво швидкісної залізниці між Сербією та Угорщиною, автомагістралі Бар-Боляре (сполучає Чорногорію та Сербію); автотраси між Албанією та Чорногорією, автомобільних шляхів в Албанії, Боснії та Північній Македонії.

Інший напрямок інвестиційної активності – проекти в галузі енергетики, видобувній та важкій промисловості. Одним з найбільшим проєктів у даній галузі є металургійний комбінат Zelezara Smederevo, який у 2014 р. китайська група Hebei Iron & Steel придбала за 46 млн. євро [2]. Для втілення майбутніх проєктів у регіоні державний банк КНР – ExIm Bank – заснував спеціальний інвестиційний фонд, який не випадково надає підтримку потенційним членам ЄС: Чорногорії, Сербії, Македонії [3], розраховуючи, вочевидь, використати набуті активи для подальшої торгівельної експансії в Європу.

Центром китайської присутності в регіоні стала Сербія, досвід двохсторонніх відносин з якою сягає часів соціалістичної Югославії. Символом партнерства держав став міст китайсько-сербської дружби у Белграді, збудований у межах наданого Китаєм пільгового кредиту в 170 млн. євро., що поєднав обидва береги Дунаю [11, с.62]. Китайсько-сербська дружба проявляється і у всебічній підтримці національних інтересів держав на міжнародній арені. Це стосується також, як однозначної неготовності КНР визнавати незалежність Косово, так і відповідної позиції Сербії стосовно Тайваню. З 2009 р. між країнами існує угода про стратегічне партнерство.

Державний візит у 2016 р. голови КНР Сі Цзіньпіня до Белграду підняв стан відносин між країнами до «всеохоплюючого стратегічного партнерства» [5]. Це означає, що китайсько-сербська взаємодія охоплює не тільки економіку, а й сферу безпеки. Так, у 2019 р. Сербією було закуплено 9 військових безпілотників китайського виробника AVIC, що стало найбільшою військовою угодою Китаю у Європі [21]. У тому ж році, на фоні зростаючого тиску США на компанію Huawei, Белградом була запущена станція мобільного зв'язку п'ятого покоління (5G), а для спостереження за безпекою закуплено близько 1000 камер розпізнавання облич, які розташовані по всьому Белграду в межах китайського проєкту «Безпечне місто». Це стало підставою для запровадження спільних сербсько-китайських патрулів у Белграді, Нові-Сад та ін. містах, офіційно покликаних відпрацювати питання безпеки стрімко зростаючого туристичного потоку з Китаю [6].

Укріплення позицій Китаю серед «периферійних» членів та кандидатів на вступ до ЄС отримало неоднозначну оцінку з боку ЄС та США. Своєрідною «червоною лінією» Заходу на проникнення Китаю на Балкани стала Мюнхенська конференція з безпеки 2019 р., під час якої в одній із публічних доповідей китайська політика отримала характеристику «дипломатії боргової пастки». Стверджувалося, що Чорногорія заборгувала Китаю еквівалент 80% свого ВВП. На Китай припадає 20% зовнішнього боргу Македонії, для

Боснії та Герцеговини цей показник становить 14%, а для Сербії – 12% [2].

Не зважаючи на це, привабливість китайських інвестицій та кредитів для напівдемократичних країн Балканського регіону вигідно відрізняється від європейських ініціатив, що вимагають дотримання прав людини, свободи ЗМІ, боротьби з корупцією та ін. демократичних принципів. В цьому сенсі Китай утвердився як важливий спонсор вирішення соціально-економічних проблем, який не висуває політичних вимог і пропонує співробітництво з кожною країною окремо, оминаючи наднаціональні організації. Такий формат виявився доволі зручним для авторитарних політичних еліт Балкан. Так, під час одного з інтерв'ю на Всесвітньому економічному форумі у Давосі у січні 2020 р. О. Вучіч заявив, що йому «набридли лекції» європейських лідерів про його щільні зв'язки з Росією та Китаєм [29].

Відносини Китаю з країнами Західних Балкан виступають своєрідним «четвертим стовпом» [13] зовнішньої політики держав регіону, що розширює можливості для реалізації їхніх зовнішньополітичних пріоритетів. Водночас, для ЄС та США, не зважаючи на декларовану КНР зацікавленість в інтеграції Західних Балкан у європейські структури, головна загроза полягає у поступовій створенні Пекіном регіону, який перебуватиме у неоколоніальній формі залежності від Піднебесної. Відповідно, це посилить вплив Китаю в Європі та його конкурентні позиції в боротьбі за ринки сировини та реалізації продукції, у тому числі, в контексті глобального торговельного протистояння зі США.

Держави Перської затоки – Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар та Кувейт – є порівняно новими гравцями на Балканах. Військові конфлікти 1990-х рр. спонукали ісламські країни до здійснення активної зовнішньої політики в регіоні, надання фінансової допомоги, контрабанди зброї та відправки добровольців для підтримки братів-мусульман. Зумовлене військовими конфліктами зростання релігійного фундаменталізму серед європейських мусульман створило умови для політизації ісламу в Європі.

По закінченні громадянських війн на по-

стюгославському просторі благодійні фонди з держав Близького Сходу продовжили мільйонні капіталовкладення здебільшого у Боснію та Косово, а також в Албанію та Північну Македонію. Саудівська Висока Комісія на території БіГ стала одним із найбільших донорів на Балканах серед держав Затоки. Російська дослідниця К.Ентіна відзначає, що засновані за підтримки фондів Саудівської Аравії мечеті проводили безкоштовні курси англійської, навчали комп'ютерної грамотності, але одночасно привнесли догматизм, ідеологію та норми, які раніше не були властивими для населення регіону (гендерний поділ, традиційне мусульманське вбрання та ін.) [11, с.49]. В аналітичній записці експертів німецького фонду Конрада Аденауера відзначається, що такого роду гуманітарна підтримка включала зв'язки з транснаціональним тероризмом, у тому числі, з Аль-Каїдою та ІДІЛ [20]. Поширенню ісламського екстремізму в Західних Балканах сприяли слабкість та корумпованість державних інститутів, які також були розхитані потоками мігрантів та біженців. Постійне безробіття, організована злочинність та контрабанда стали причиною радикалізації молодого мусульманського населення регіону. У роботі словенського політолога і дипломата А. Беблера відзначається, що регіону поставив близько 900 іноземних бойовиків до лав «Ісламської держави» [1].

Вплив на Балкани країн Перської затоки нині не обмежується культурно-релігійною сферою. Як і інші міжнародні гравці вони розглядають Західні Балкани як «ворота» на ринок ЄС. Показовим у цьому сенсі є інвестиційна політика ОАЕ. Не зважаючи на принципово відмінні позиції Абу-Дабі та Белграда стосовно Косово, арабські компанії стали одними з найбільших інвесторів у житлову та офісну нерухомість, туризм і готельний бізнес, сільське господарство та громадську авіацію. Серед найбільш гучних проєктів слід назвати проєкт Белградської набережної (Belgrade Waterfront) з дорогими об'єктами нерухомості на берегах р. Сави, розкішну яхтову пристань (Porto Montenegro), неподалік чорногорського Тівату, що утворює цілий курорт з апартаментами, готелями та butikami найвищого класу,

а також проект найбільшого туристичного міста у Південно-Східній Європі «Buroj Ozone» у боснійських горах. Курортне місто розраховане на 40 тис. осіб і буде включати приватні вілли, готелі та торговельні центри, портфель інвестицій проект становить 2,5 млрд. дол. США [28].

Не зважаючи на те, що ОАЕ все ж таки не є головним інвестором на Балканах, їх присутність в регіоні помітно зростає. Безумовно, Емірати не прагнуть конкурувати з ЄС або збити балканські країни зі шляху подальшої європейської інтеграції. А їхня бізнесова активність позитивно впливає на економічний розвиток Західних Балкан. Інша справа, що подібна «зустріч культур» знаходить благодатне підґрунтя у неформальному способі ведення бізнесу і політики на Балканах, яке цілком кореспондується з відповідними арабськими практиками, однак не сприяє демократичному розвитку регіону. У будь-якому випадку, іслам на Балканах перетворився на потужний політичний чинник, здатний впливати на міжнародні відносини в регіоні та майбутнє Європи.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

В умовах стрімких змін глобального контексту світової політики Балканський регіон знов опинився на вістрі конфлікту інтересів світових центрів сили, до числа яких увійшли не тільки держави, а й транснаціональні структури. Відновлення інтересу ЄС та США до Західних Балкан, зумовлене усвідомленням викликів дестабілізації, новими потоками біженців та радикалізацією донині світських політичних режимів в регіоні, має поза сумнівом позитивний характер. Однак у самому регіоні існує сильна історична модель пошуку партнерів та покровителів, яка нині активно

використовується і гальмує проведення демократичних реформ.

Центральна ось геополітичного протистояння на Балканах пролягає сьогодні між ЄС та НАТО, з одного боку, та Росією – з іншого. Інші актори мають свій інтерес від можливості виходу на ринки ЄС та активної участі у європейських справах. Посилення російської присутності в регіоні також пояснюється не лише протидією розширенню НАТО (яке де-факто відбулося), а й можливістю впливати на європейську безпеку, у тому числі, завдяки великим енергетичним проектам.

«Повернення» США до балканських справ спрямоване на усунення перешкод для подальшої євроатлантичної інтеграції (вирішення непримиримого конфлікту між Сербією та Косово), проведення внутрішніх реформ та зміцнення європейської безпеки. Водночас, не варто недооцінювати й контрєвропейські тенденції, зумовлені посиленням авторитарних політичних режимів в регіоні, для яких досвід політичних систем незахідних партнерів часто виглядає більш зрозумілим та привабливим. На підтримку безпеки в регіоні будуть впливати глобальні чинники, які потребуватимуть подальшого дослідження та оцінки. Серед них: конфронтація Росії та Заходу, перегляд відносин між Америкою та Європою, посилення конкуренції між США та Китаєм, загострення міграційної кризи. Ще одним викликом для розширення ЄС може стати пандемія коронавірусу COVID-19, що може девальвувати ідеї європейської солідарності, спричинити посилення кордонів та ізоляційні настрої. Ці та інші чинники здатні відтермінувати розширення Євросоюзу на довгострокову перспективу та суттєво вплинути подальшу стабільність Західних Балкан.

Бібліографічні посилання / References

1. Беблер А. Балканы и европейская безопасность. *Научный проект Площадь Лихачева*, 2017. Retrived from: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2017/dokladi/BeblerA_plen_rus_izd.pdf / Bebler, A. (2013). The Balkans and European Security. *Nauchnyiyy projekt Ploschad Lihacheva*. Retrived from: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2017/dokladi/BeblerA_plen_rus_izd.pdf (In Russ)
2. Габриэлян Г. Китайский пояс примеряют на Балканах. *Новая газета*. 2019. 30 августа. Retrived from: <https://novayagazeta.ru/articles/2019/08/30/81776-kitayskiy-poyas-primeryayut-na-balkanah> / Gabrielyan, G. (2019). Chinese belt trying on in the Balkans. *Novaya gazeta*. 2019. 30 avgusta. Retrived from: <https://novayagazeta.ru/articles/2019/08/30/81776-kitayskiy-poyas-primeryayut-na-balkanah> (In Russ)

3. Гараева А. Укрепление позиций Китая на инвестиционном рынке Западных Балкан. *Центр исследований стран Восточной Европы МГИМО*, 2018. Retrived from: <https://sinatistis.wordpress.com/2018/02/09/strengtheningchinaspositionintheinvestmentmarketofthewesternbalkans/> / Garaeva, A. (2018). Strengthening China's Position in the Western Balkans Investment Market. *Tsentr issledovaniy stran Vostochnoy Evropyi MGIMO*. Retrived from: <https://sinatistis.wordpress.com/2018/02/09/strengtheningchinaspositionintheinvestmentmarketofthewesternbalkans/> (In Russ)
4. Декларация о стратегическом партнёрстве между Российской Федерацией и Республикой Сербией (24 мая 2013 г.). *Президент России*. Retrived from: <http://kremlin.ru/supplement/1461> / Declaration on Strategic Partnership between the Russian Federation and the Republic of Serbia (May 24, 2013). (2013). *Prezident Rossii*. Retrived from: <http://kremlin.ru/supplement/1461> (In Russ)
5. Китай и Сербия повысили уровень отношений до всеобъемлющего стратегического партнерства. *Информационное агентство «Синьхуа»*, 2016. Retrived from: http://russian.news.cn/2016-06/19/c_135447696.htm / China and Serbia upgraded their relationship to a comprehensive strategic partnership. (2016). *Informatsionnoe agentstvo «Sinhua»*, 2016. Retrived from: http://russian.news.cn/2016-06/19/c_135447696.htm (In Russ)
6. Китайские и сербские полицейские начали первое совместное патрулирование. *Информационное агентство «Синьхуа»*, 2019. Retrived from: http://russian.news.cn/2019-09/19/c_138402555.htm / Chinese and Serbian police launched the first joint patrol (2019). *Informatsionnoe agentstvo «Sinhua»*. Retrived from: http://russian.news.cn/2019-09/19/c_138402555.htm (In Russ)
7. Колишнє албанське місто Сталіно стане повітряною базою НАТО. *Європейська правда*. 2018. 17 жовтня. Retrived from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/17/7088277/> / The former Albanian city of Stalino will become a NATO air base. (2018). *Evropeyska pravda*. 2018. 17 zhovtnya. Retrived from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/17/7088277/>
8. Мамедов И. Политика Турции на Балканах. *Балканист*, 2019. Retrived from: <https://balkanist.ru/politika-turtsii-na-balkanah/> / Mamedov I. (2019). Turkish politics on the Balkans. *Balkanist*. Retrived from: <https://balkanist.ru/politika-turtsii-na-balkanah/> (In Russ).
9. МЗС надіслало ноту протесту Боснії через заяву Додіка про «російський Крим». *Європейська правда*. 2019. 5 вересня. Retrived from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/09/5/7100414/> / Foreign Ministry of Ukraine sends note of protest to Bosnia over Dodik's statement about "Russian Crimea" (2019). *Evropeyska pravda*. 2019. 5 veresnya. Retrived from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/09/5/7100414/> (In Ukr).
10. Энтина Е.Г. Приоритеты политики США, ЕС и Великобритании в Западнобалканском регионе после брекзита. *Россия и современный мир*. 2019. №1. С. 72-83. / Entina, E. G. (2019). US, EU, and UK Policy Priorities in the Western Balkans After Brexit. *Rossiya i sovremennyiy mir*, 1, 72-83. (In Russ).
11. Энтина Е.Г. Международный контекст евроинтеграции Западных Балкан: монография. М.: Ин-т Европы РАН, 2016. 130 с. / Entina, E. G. (2016). The international context of European integration of the Western Balkans: a monograph. M.: In-t Evropyi RAN, 2016. 130 s. (In Russ).
12. A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans. *European Commission*, 2018. Retrived from: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf
13. Areddy J. T. Trophy Infrastructure, Troublesome Debt: China Makes Inroads in Europe. *The Wall Street Journal*. 2018. 5 November. Retrived from: <https://mia.mk/2018/11/trophy-infrastructure-troublesome-debt-china-makesinroads-in-europe/?lang=en>
14. Assessing Threats to U.S. Vital Interests: Russia. *The Heritage Foundation*, 2019. Retrived from: <https://www.heritage.org/military-strength/assessing-threats-us-vital-interests/russia>
15. Bechev D. Turkey's Policy in the Balkans: More than Neo-Ottomanism. *The Italian Institute for International Political Studies*, 2019. Retrived from: <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/turkeys-policy-balkans-more-neo-ottomanism-22835>
16. Bieber F., Tzifakis N. The Western Balkans as a Geopolitical Chessboard? Myths, Realities and Policy Options. *The Balkans in Europe Policy Advisory Group*, 2019. Retrived from: http://biepag.eu/wp-content/uploads/2019/08/The_Western_Balkans_as_a_Geopolitical_Chessboard.pdf
17. Conley H. A., Melino M. Russian Malign Influence in Montenegro: The Weaponization and

Exploitation of History, Religion, and Economics. *Center for Strategic & International Studies*, 2019. Retrived from: <https://www.csis.org/analysis/russian-malign-influence-montenegro>

18. Erebara G. Fatigued EU Downgrades Enlargement Portfolio. *Balkan Insight*, 2014. Retrived from: <https://balkaninsight.com/2014/09/11/eu-downgrades-its-enlargement-portfolio-1/>

19. Georgievski J. Weapon procurement and military neutrality: Where is Serbia's defense policy heading? *European Western Balkans*, 2020. Retrived from: <https://europeanwesternbalkans.com/2020/01/10/weapon-procurement-and-military-neutrality-where-is-serbias-defense-policy-heading/>

20. Hänsel L., Feyerabend F. The influence of external actors in the Western Balkans. A map of geopolitical players. *Konrad-Adenauer-Stiftung*, 2018. Retrived from: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=194afc48-b3be-e3bc-d1da-02771a223f73&groupId=252038

21. Kastner J. China targets Europe with drone and Huawei system sales to Serbia. *Nikkei Asian Review*, 2019. Retrived from: <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/China-targets-Europe-with-drone-and-Huawei-system-sales-to-Serbia>

22. Lührmann A., Lindberg S. I. A third wave of autocratization is here: What is new about it? *Democratization*. 2019. No 26 (7). – PP. 1095-1113. Retrived from: DOI:10.1080/13510347.2019.1582029

23. Macedonian Parliament Boosts Albanian Language Status. *Radio Free Europe*, 2018. Retrived from: <https://www.rferl.org/a/macedonia-parliament-albanian-language-status/28969533.html>

24. Marusic D., Bedenbaugh S., Wilson D. Balkans Forward. A New US Strategy for the Region. *Atlantic Council*, 2017. Retrived from: https://issuu.com/atlanticcouncil/docs/balkans_forward_web_1128

25. Marusik S. J. US Voices Support for Macedonia's EU-NATO Integration. *Balkan Insight*, 2018. Retrived from: <https://balkaninsight.com/2018/08/23/us-voices-support-for-macedonia-s-euro-atlantic-path-08-23-2018/>

26. Marusik S. J. France Sinks EU Hopes of North Macedonia, Albania. *Balkan Insight*, 2019. Retrived from: <https://balkaninsight.com/2019/10/18/france-sinks-eu-hopes-of-north-macedonia-albania/>

27. Palmer: Grenell's appointment means that US is fully focused on Kosovo and Serbia. *European Western Balkans*, 2019. Retrived from: <https://europeanwesternbalkans.com/2019/10/25/palmer-grenells-appointment-means-that-us-is-fully-focused-on-kosovo-and-serbia/>

28. Prelec T. Doing Business in the Balkans, UAE Style. *The Italian Institute for International Political Studies*, 2019. Retrived from: <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/doing-business-balkans-uae-style-22840>

29. Serbia: We Will Cooperate with the RF and China, Despite Dissatisfaction of the West. *Oreanda News Agency*, 2020. Retrived from: https://www.oreanda.ru/en/v_mire/serbia-we-will-cooperate-with-the-rf-and-china-despite-dissatisfaction-of-the-/article1299817/

30. Serbian president says Serbia does not plan to join NATO: TASS. *Reuters News Agency*, 2017. Retrived from: <https://www.reuters.com/article/us-serbia-nato-vucic/serbian-president-says-serbia-does-not-plan-to-join-nato-tass-idUSKBN1E21OH>

31. Solletty M. Austrian minister tells Erdoğan not to interfere in European politics. *Politico*, 2017. Retrived from: <https://www.politico.eu/article/austria-turkey-sebastian-kurz-erdogan-minister-tells-not-to-interfere-in-european-politics/>

32. The Western Balkans in the World: Linkages and Relations with Non-Western Countries. London: Routledge, 2019. 272 p.

33. Wemer D. A. Will the Commission's new EU proposal revive Western Balkans enlargement? *Atlantic Council*, 2020. Retrived from: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/will-the-commissions-new-eu-proposal-revive-western-balkans-enlargement/>

34. Zagreb Declaration, 6 May 2020. European Council. Retrived from: <https://www.consilium.europa.eu/media/43776/zagreb-declaration-en-06052020.pdf>